

ПОСТАНОВИ ТАВРІЙСЬКОГО ГУБЕРНАТОРА ЩОДО МІСЬКОГО БЛАГОУСТРОЮ ТА ТОРГІВЛІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ – 1917 Р. ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ СПРОЩЕНИМ УПРАВЛІННЯМ ГЕНІЧЕСЬКА

У статті розкривається діяльність міського управління Генічеська через обов'язкові постанови таврійського губернатора для жителів міста про порядок утримання в справності і чистоті вулиць, тротуарів, площ і мостових, торгових лавок, боень, трактирних закладів, театрів і кінематографів, встановлення часу торгівлі, заборону розклеювання по місту в неналежних місцях афіш, реклам і оголошень. Виконання цих постанов було покладено на міських уповноважених.

Ключові слова: Генічеськ, міське управління, губернатор, благоустрій, торгівля, лавки.

В статье рассматривается деятельность городского управления Геническа в контексте обязательных постановлений таврического губернатора для жителей города о порядке содержания в исправности и чистоте улиц, тротуаров, площадей и мостовых, торговых лавок, боен, трактирных заведений, театров и кинематографов, об установлении времени торговли, запрещении расклеивания в ненадлежащих местах афиш, рекламы и объявлений. Исполнение этих постановлений было возложено на городских уполномоченных.

Ключевые слова: Геническ, городское управление, губернатор, благоустройство, торговля, лавки.

In article activity of municipal government of Genichesk in a context of obligatory decisions of the Taurian governor for city dwellers about the order of the maintenance in serviceability and cleanliness of streets, sidewalks, the areas and roadways, trading lавок, slaughter-houses, traktir institutions, theatres and cinemas, about an establishment of time of trade, prohibition of sticking in inadequate places of posters, advertising and announcements is considered. Execution of these decisions has been assigned to city representatives.

Key words: Genichesk, a municipal government, the governor, an accomplishment, trade, a shops.

Традиційно головна увага в історичних дослідженнях приділялася історії великих міст Причорноморського регіону – Херсона, Миколаєва, Одеси. Поза дослідженнями залишалися малі міста Півдня України. Тому автор вважає доречним розкрити історію діяльності спрощеного управління Генічеська в кінці ХІХ – 1917 році в галузі міського господарства, торгівлі, розвиток його в цей час, зростання населення, кількість промислових та торгових закладів. Цікаво та доречно розкрити діяльність спрощеного міського управління через обов'язкові постанови для жителів Генічеська: про порядок утримання в справності і чистоті вулиць, тротуарів, площ і мостових, зміни в них, про внутрішній устрій оптових складів пива і пивних лавок і про дотриманні в них благочиння і благоустрою; про час торгівлі в трактирних закладах, пивних і винних лавочках, встановлення часу торгівлі в

будні дні, про скотобійні і торгівлю м'ясом, пекарні, булочні і тому подібні заклади, по устрою та утриманню театрів, кінематографів і зберіганню целулоїдної плівки, заборону розклеювання по місту в неналежних місцях афіш, реклам і оголошень; про рибні лавки і про торгівлю рибою, порядок утримання асенізаційного обозу, список уповноважених Генічеського міського спрощеного управління, обраних на чотириохріччя з 1912 року на підставі міського положення 1892 року. Доцільно зауважити, що спеціального дослідження з теми цієї статті ще немає.

Після реформ 1860-1870-х років в Російській імперії Генічеськ ще довгий час лишався звичайним заштатним містечком. За описом, складеним 1882 року, в ньому налічувалося 427 будинків. Працювала поштова контора, торгувало 20 приватних крамниць, було 10 трактирів, горілчаних і винних складів. У центрі височів кам'яний собор.

Навколо нього курний майдан – «привоз». Варто було проїхати волом, як услід підіймалися клуби пилу, котрий годинами тримався у повітрі й повільно осідав на покрівлі будинків.

На початку 90-х років XIX ст. в Генічеську відкрито митну і лоцмейстерську дільницю, відділення Петербурзького міжнародного комерційного банку. Крім порту та соляних промислів, працювали також чавуноливарні майстерні, два цегельні заводи, млин, невеликі рибокопильні, шість лісних і рибний склади, бондарня, столярня, фабрика зельтерської води [1]. Зростала й кількість населення. У 1882 році воно складало 1330 чоловік, у тому числі 72 іноземці, у 1891 р. – 1550, за переписом 1897 р. – 1550, в кінці першого десятиліття XX ст. – 8100, у 1912 р. – 13700, у 1917 р. – 13 тис. мешканців [2].

Відстань Генічеська до Москви – 1234 верст, до Петрограда – 1825, до губернського міста Сімферополь – 158 верст. Назва «Генічеськ» походить від дженічке (в перекладі – тонке), як називають татари Арабатську стрілку, північний кінець якої знаходиться при Генічеській протоці. Генічеськ, Енічі, Усть-Азовськ – село при Генічеській протоці між Азовським морем і Сивашем Мелітопольського повіту Таврійської губернії, під 46° 15' пн. ш., 34° 34' сх. д. Зручний порт для каботажних суден. Склади для самоосадної солі, яка добувається в соляних озерах Генічеської групи; відправляється до 2,5 мільйонів пудів солі. Жвава торгівля по експорту зернового хліба на суму до 3,5 млн руб, головним чином пшениці, ячменю, жита (до 5 млн пудів). Комісіонерство азовсько-донського комерційного банку. Митниця. Колією (14 км) азовсько-севастопольської залізниці з'єднаний із загальною мережею рейковий шляхів. Ринок для найму сільськогосподарських робітників. Морські купання і лікувальні грязі [3].

Генічеськ перетворений в місто в 1903 році. У 1909 році в ньому кількість фабрик, заводів і промислових закладів становила 24, сума їх виробництва складала 23 тис. руб, робітників було 145. Витрати міста – 2,3 тис руб [4]. Вартість нерухомого майна міста у 1885 р. становила 65532 руб, сума податку в казну по розверстці на 1885 рік – 581 руб, а на 1886 р. – 607 руб [5].

До революції 1917 р. Генічеськ – типове окраїнне містечко. В ньому діяли миловарний, 2 борошномельних, чавуноливарний, 5 цегельно-черепичних заводів, столярня і бондарня майстерні, млин, завод мінеральних вод. Довгий час тут благоустроювались головним чином ті вулиці, де проживали привілейовані прошарки населення. В центрі Генічеська розміщувалися кам'яні будинки багатіїв, а на околицях тіснилися убогі житла трудового люду. Тільки центральні вулиці освітлювались гасовими ліхтарями. Ні водопроводу, ні каналізації в місті не було. Єдина криниця із хорошою питною водою знаходилася в 5 верстах від нього. В зв'язку з розвитком промислових підприємств, промислу солі і порту населення містечка постійно зростало.

Спрощене міське управління Генічеська дбало про порядок утримання в справності і чистоті вулиць, тротуарів, площ і мостових міста. Відповідні обов'язкові постанови для жителів міста було підписано таврійським губернатором Новицьким 11 серпня 1910 року. За ними домовласники, чи особи, що заміщували їх, а також всі установи, які мали в місті свої будинки, розташовані по вулицях, вимощених гранітом чи шосерованих, зобов'язані за власний рахунок здійснювати очищення ранком вулиць (за виключенням тих, які є під'їзними до порту шляхами), тротуарів, канав та мостів по всій протяжності, щоденно збираючи в купу всі нечистоти; видалення ж їх за місто відбувалося за міські кошти.

На незамошених вулицях утримання їх в чистоті і належній охайності також покладалося на домовласників; причому на цих вулицях вони зобов'язані збирати в купи тільки сміття і гній, які будуть вивозитися за рахунок міста. Очищення простору між лавками і балаганами на базарній площі було обов'язком власників чи орендарів цих закладів.

Господарі чи орендарі закладів і хлібних складів, куди привозили чи звідки вивозили товари, щоденно повинні очищувати прилеглу до них частину вулиці від гною і сміття та вивозити такі за місто в місця, вказані міським управлінням.

Тротуари мали утримуватися в повній справності і своєчасно ремонтуватися, а під час ожеледиці домовласники повинні посипати їх піском, попелом чи вугільним сміттям. Заборонялося заставляти і займати вулиці і тротуари бочками, ящиками, камінням, лісом і іншими предметами; при побудові і ремонті будинків огороджувати як будинки, так і будівельний матеріал тимчасовим забором. Кожний домовласник і особи, які мають торгові приміщення на площах та вулицях зобов'язані спостерігати, щоб вони в межах їх володінь не забруднювалися відправленням природних потреб. Суворо заборонено заїздити на тротуари кінями, возити по них тачки і носити тяжкі вантажі, а також заборонялося виливати на тротуари і мостові нечистоти і спускати такі із дворів в канави і кювети [6].

Таврійським губернатором Новицьким 23 лютого 1911 р. було затверджено зміни до вищезазначених постанов, прийнятих 11 серпня 1910 р. § 1 цих постанов викладено в новій редакції: «Домовласники чи особи, які їх заступають, а також всі заклади, які мають в місті власні будинки, розташовані по вулицях, вимощених гранітом чи шосеровані, зобов'язані на свої кошти здійснювати очищення рано вранці вулиць, тротуарів, канав і мостів по всій протяжності, до середини вулиці, щоденно збираючи в купу всі нечистоти, які скупчилися на вулицях і тротуарах; вивезення їх за місто відбувається за міські кошти» [7].

21 липня 1910 року таврійський губернатор Новицький своїм підписом затвердив обов'язкові постанови для жителів Генічеська зі спрощеним

управлінням про внутрішній устрій оптових складів пива і пивних лавок, які відкривалися, і про дотриманні в них благочиння і благоустрою.

Приміщення для складу пива могло бути влаштовано в якому завгодно погребі, але при умові дотримання в ньому чистоти, особливо при розливі пива в пляшки, і відсутності над ними житлового приміщення, причому в пивних складах безсумнівно заборонялося споживання пива. Заборонялося відкриття пивних лавок в житлових будинках, підвалах і погребах.

Кожна лавка повинна мати сухе приміщення і не менше двох виходів, із яких один мав виходити на вулицю, а другий – у двір. Заборонялося відкривати пивні лавки в будівлях, що знаходилися у дворах і які не мали безпосереднього виходу на вулицю, навіть і в тому випадку, якщо у дворі не було жодних житлових приміщень.

Внутрішній устрій кожної пивної лавки повинен включати в себе: стойку, покриту цинком чи клейонкою, утримувану в повній справності і чистоті; достатню кількість столів та стільців для споживання пива, причому столи мали бути покриті чистою білою клейонкою чи скатертиною. Весь посуд власник пивної лавки мав утримуватися в найсуворішій охайності. Суворо заборонялися в пивних лавках співи, лайка, танці, розкидання по підлозі цигаркових недопалків. Кожний власник пивної лавки зобов'язаний припиняти порушення благочиння в ній, не відпускати пиво особам, які з'являлися в лавку у нетверезому стані і сп'янілих негайно видаляти із пивної. В пивних лавках і оптових складах пива із числа міцних напоїв дозволявся продаж тільки портеру і меду [8].

Виконуючий обов'язки Таврійського губернатора граф Апраксін 11 грудня 1911 р. підписав документ про доповнення до обов'язкових постанов, виданих 4 лютого 1909 р. § 3 цих постанов мав такий зміст: «Проведення торгівлі в ресторанах, трактирах, пивних і винних лавках, що мають на меті продаж страв і напоїв для вживання на місці, а також в чайних і кофейнях, дозволяється в неділю і святкові дні, крім дванадесятих свят, у всяку пору року по закінченні богослужіння в місцевому православному храмі до 9 годин вечора. Продаж тютюну і курильних принадлежностей у визначені вище дні і в свята дозволяється з 9 годин ранку до 9 годин вечора» [9].

Постанови із змінами для жителів Генічеська про встановлення часу торгівлі в місті в будні дні були підписані таврійським губернатором Новицьким 9 липня 1910 року. § 2 цих постанов визначав, що торгівля печеним хлібом в пекарнях, будках і зі столів, а також овочами відбувається протягом всього року з 5,5 годин ранку до 8,5 годин вечора. Торгівля кондитерськими виробами, фруктами, квасом, сельтерськими водами і іншими прохолодними напоями із лавок, будок і столів відбувається протягом всього року з 9 годин ранку до 12 годин ночі [10].

Згаданий вище граф Апраксін видав постанови про скотобійні і торгівлю м'ясом 20 грудня

1911 року. В них зазначається, що забій великої і дрібної худоби повинен відбуватися виключно на бійні. Призначена до забою велика рогата худоба мала бути пригнаною на бійню не пізніше, як за три години, а дрібні тварини – за одну годину до забою. Ветеринарний лікар повинен здійснити зовнішній огляд доставлених на бійню тварин і допускати до забою тільки тих із них, які мають бадьорий вигляд, повністю здорові і достатньо вгодовані. Час ветеринарного огляду і забою худоби встановлювався міським головою спільно із поліцією.

По припиненню забою все м'ясо, сало, шкіра і інше, а також худоба, яка залишалася живою, повинні бути негайно видалені із бійні. М'ясо таврувалося і перевозилося з бійні до м'ясних лавок в чистих, обшитих цинком возах, покритих чистим небіленим полотном на всю довжину воза, так щоб при перевезенні не було видно частин туші.

Скотобійні, а також всі приладдя і пристосування мали утримуватися в повній чистоті і охайності, всі відходи і кров, що залишалися після забою худоби вивозилися з бойні щоденно на особливе місце за місто. Приміщення бойні, так і місце біля неї вимивалося та дезінфікувалося.

Робітники-м'ясники зобов'язані були тримати себе на бійні тихо і пристойно, із забійною худобою поводитися смирно; забій скота і обробку м'ясних туш здійснювати за вказівками ветеринарного лікаря; являтися до роботи в чистих фартухах.

М'ясники із шкряганими чи взагалі причепливими хворобами, чи такі, що мають значні поранення на руках, до роботи на бійні не допускаються, для чого перед допущенням до роботи, повинні бути оглянуті лікарем.

М'ясні лавки, так само всі приладдя і пристосування їх, мали утримуватися в чистоті і охайності; стіни лавок повинні бути чисто вибілені вапном, чи пофарбовані масляною фарбою, а прилавки, де кладеться м'ясо, оббиті цинком, чи покриті мармуром. Столи і інші дерев'яні пристосування потрібно частіше чистити і обливати водою. М'ясо повинно бути свіже, не худе і з достатнім прошарком жиру; колодки для рубки м'яса – із рівною поверхнею і щоденно до продажу вискребені ножем. Потім, у весняні, літні і осінні місяці м'ясо покривалося чистим полотном.

Суворо заборонялося складати в м'ясних лавках одяг і інші сторонні предмети. М'ясники повинні бути в чистих фартухах; із покупцями спілкуватися ввічливо; відпускати беззаперечно те м'ясо, яке потрібно покупцям, і ні в якому разі не вимагати плати вище встановленої такою. Зіпсоване м'ясо, сало, голови і ноги до продажу не допускалися і негайно знищувалися. Винні притягувалися до відповідальності. Привозне м'ясо всіх видів тварин в свіжому та солоному вигляді без дозволу лікаря до продажу не допускалося [11].

Всі пекарні, кондитерські і тому подібні заклади повинні мати такі приміщення а) одне –

для продажу хліба, причому в пекарнях може знаходитися і піч для випічки хліба; б) друге – для приготування тіста; в) третє – для зберігання борошна; г) четверте – для робітників, якщо такі залишаються в закладі після закінчення роботи; підлога – цементована або пофарбована дерев'яна. Висота всередині приміщення – не менше 4 аршин, стіни і стеля – побілена вапном, приміщення та їхнє обладнання мали утримуватися в бездоганній чистоті.

Власники кондитерських, пекарень і тому подібних закладів зобов'язані вживати заходів до знищення мух і не повинно бути в закладах тарганів, прусаків чи других комах [12].

Торкнулися обов'язкові постанови і питань щодо устрою та утриманню театрів, кінематографів і зберігання целулоїдної плівки. Їх підписав віце-губернатор Массальський 8 грудня 1911 року. Вони стосувалися загальних положень устрою цих закладів культури, розташування входів і виходів із залу і інших приміщень, утримання приміщень, апаратури для демонстрації картин, правил про зберігання целулоїдної плівки кінематографів.

За цими постановами, кінематографічні театри можуть бути влаштовані як у кам'яних, так і в дерев'яних спорудах. В кам'яних спорудах – не вище другого поверху, а в дерев'яних – тільки на перших. Першим поверхом називається приміщення, підлога якого розташована безпосередньо на землі, або має підпілля, чи підвал, не призначений ні для житла, ні для торгово-промислових цілей [13].

В іншій постанові від 15 лютого 1911 р. йшлося про заборону розклеювання по Генічеську в неналежних місцях афіш, реклам і оголошень. У ній заборонялось розклеювання: афіш, реклам і всякого роду оголошень на будинках, воротах, заборах і ліхтарних стовпах, за виключенням публікацій судових і адміністративних закладів [14].

Не забув таврійський губернатор і про рибні лавки і торгівлю рибою. Приміщення для цього повинно утримуватися чистим. В кожній рибній лавці мав знаходитися переріз чи балія з водою для дотримання чистоти і умивання рук. Крім того, в лавках цих повинні бути влаштовані покати столи і лавки жолобом так, щоб розсіл чи рідкі частини могли безперешкодно стікати в підставлену судину; стіл укривався промасленим полотном. Торговці мали закривати рибу чистим

полотном і носити чисті фартухи. По закінченню торгівлі рибою, рідкі і тверді залишки кожного разу мусили вивозитися, а парус чи полотно ретельно виполіскувалися морською чи прісною водою. Ніяким чином не дозволялося виливати розсіл на вулицю, площі чи берег моря і залишати посуд на місці торгу. При в'яленні, сушці і продажу риби заборонялося викидати нутроші на берег моря і вулиці, а відвозити такі на човнах щоденно по закінченню роботи на глибину у віддаленості від берега [15].

Порядок утримання асенізаційного обозу теж був передбачений в постановах таврійського губернатора. В них зазначалося, що особи, які займаються асенізаційними роботами, зобов'язані здійснювати очищення і вивезення нечистот з належною старанністю герметичними бочками і насосом. За несправне утримання обозу, а також вивантаження чи розливу нечистот не в указаному міським управлінням місці і взагалі за засмічення вод власник обозу притягувався до кримінальної відповідальності [16].

У реалізації цих постанов певну роль відіграли уповноважені Генічеського міського спрощеного управління, обрані на чотириохріччя з 1912 року на підставі міського положення 1892 року: генічеські міщани Михайло Минайович Яновський, Федір Григорович Босулаєв, Федір Семенович Нікулін, генічеські селяни Дмитро Іванович Мирко, Василь Кіндратович Дюкар, Іван Васильович Свічкаренко, Пилип Михайлович Галич, Сергій Семенович Ніколаєнко, Іван Васильович Бурлін, Микола Григорович Дюкар, Кирило Власович Сивак, Дмитро Максимович Кравченко, колоніст Петро Якович Реймер, дворянин Євген Григорович Стражевський, купець Мойсей Ісаакович Апінанський. Кандидати до уповноважених: Олександр Петрович Пермяков, Генріх Іванович Фішер, Тихон Семенович Нікелін [17].

Таким чином, обов'язком міського управління Генічеська було неухильне виконання розпоряджень таврійського губернатора в галузі благоустрою міста, забезпечення належного санітарного стану торговельних установ, зокрема тих, які займалися продажем продовольчих товарів і напоїв, а також скотобоець. Реалізація цих постанов покладалося на міських уповноважених (гласних) міського управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Херсонська область. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1972. – С. 315.
2. История городов и сел Украинской ММО: В 26 т. Херсонская область. – К. : Гл. ред УСЭ, 1983. – С. 302; Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. – Т. VIII(15). – СПб., 1892. – С. 337; Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес – календарь Российской империи на 1900 г. Том второй. – М. : Изд. А. С. Суворина. 1899. – С. 929; Новый Энциклопедический словарь. Тринадцатый том. – СПб., 1910. – С. 15; Всеобщий на 1917 г. (1 – й по выскос.) Русский календарь. – СПб, 1916. – С. 40.
3. Большая Энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания. Шестой том. – СПб., 1902. – С. 399; Вся Россия... – С. 929.
4. Вся Россия... на 1912 г. Том первый. – М. : Изд. А. С.Суворина, 1911. – С. 183.
5. Таврические губернские ведомости (далі – ТГВ). – 1886. – 28 февраля; 14 июня.
6. Там само. – 1910. – 17 августа.
7. Там само. – 1911. – 1 марта.
8. Там само. – 1911. – 6 декабря.
9. Там само.

10. Там само. – 1910. – 13 июля.
11. Там само. – 1911. – 30 декабря.
12. Там само. – 15 ноября.
13. Там само. – 30 декабря.
14. Там само. – 22 февраля.
15. Там само. – 30 декабря.
16. Там само. – 1912. – 18 декабря.
17. Там само. – 21 декабря.

Рецензенти: д.і.н., проф. П. М. Тригуб;
к.і.н., доц. О. В. Кульчицька.

© Коваль Г. П., 2012

Дата надходження статті до редколегії 07.11.2011 р.

КОВАЛЬ Геннадій Павлович (1968 р. н.). Закінчив історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту в 1991 році, психолого-природничий факультет Херсонського державного педінституту у 2000 році, аспірантуру по кафедрі історії України історичного факультету Миколаївського державного педуніверситету в 2002 році. Вчитель історії та географії Новосафронівської ЗОШ Новоодеського району Миколаївської області.

Коло наукових інтересів: діяльність органів міського самоврядування в галузі міського господарства, торгівлі й промисловості у кінці XVIII – на початку XX ст. (на прикладі Півдня України).